

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK A NÁBOŽENSTVÍ

bakalářská práce

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK A NÁBOŽENSTVÍ

bakalářská práce

autor: Kamila Procházková

vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Olomouc 2013

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: *Masaryk a náboženství* vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne. ....

Podpis .....

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Zdeňkovi Novotnému, CSc. za odborné vedení bakalářské práce, za poskytnutí cenných rad a materiálových podkladů k práci.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Masarykův osobní vztah k náboženství a jeho vývoji	8
2.1 Vztah k římskokatolické církvi.....	8
2.2 Vztah k protestantské církvi	11
3. Co je náboženství a jak se projevuje.....	13
3.1 Obecná analýza náboženství.....	13
3.2 Masarykův individuální pohled na náboženství	14
3.3 Masarykovo vnímání Ježíše Krista.....	16
4. Náboženská krize.....	17
4.1 Obecná charakteristika.....	17
4.2 Masaryk o náboženské krizi	17
4.3 Dopady náboženské krize	19
4.4 Masaryk o F. M. Dostojevském.....	20
4.5 Masarykovo řešení náboženské krize	22
5. Náboženský koncept českých dějin	24
5.1 Náboženské pozadí českých dějin	24
5.2 Hus a naše národní obrození.....	25
5.3 Smysl českých dějin.....	27
5.4 Masarykův smysl dějin v diskuzi.....	29
6. Masaryk a Nietzsche v náboženské diskuzi.....	32
6.1 Filosofie F. W. Nietzscheho	32
6.2 Masaryk o Nietzschem.....	34
6.3 Srovnání Masaryka a Nietzscheho.....	36
7. Závěr	38
8. Seznam pramenů a použité literatury.....	39
9. Anotace	40

Úvod

Bakalářská práce na téma Masaryk a náboženství si klade za cíl shrnout Masarykovy myšlenky týkající se náboženství. Práce chce objasnit Masarykovu představu o tom, jaké by náboženství mělo a nemělo být, chce obeznámit s úlohou, kterou Masaryk náboženství v době 19. století přisuzuje a v neposlední řadě reflektovat jeho osobní vztah k náboženství.

K výběru tématu mě přivedla potřeba obecného a stručného shrnutí Masarykova postoje k náboženství. Tím současně nezpochybňuji ostatní kvalitní publikace, které pojednávají o Masarykovi a jeho přístupu k náboženství, k víře a k Bohu. Snažím se pouze o předložení celku, který se ve svém rozsahu bude snažit o kompletní zachycení dané problematiky. Měla bych i zmínit, že téma bylo zvoleno i kvůli mému osobnímu zájmu o Masaryka a jeho vnímání náboženství.

Při volbě materiálů k vypracování bakalářské práce jsem volila především primární zdroje, tedy literaturu, kterou napsal sám Masaryk. Z jeho publikací jsem se nejvíce zaměřila na ty, jejichž obsah byl reflexí jeho náboženských představ. Během zpracovávání a třídění materiálů jsem použila i sekundární literární zdroje. Jednalo se o publikace, které byly o Masarykovi v souvislosti s náboženstvím napsány. Konkrétně to byly práce: Karla Čapka, Miloše Dokulila, Zdeňka Novotného, Zdeňka Mahlera, Emanuela Rádl a Marka Šmída. O Masarykovi psala i řada jiných autorů, jejichž publikace by se jistě daly využít. Já jsem se však zaměřila hlavně na zkoumání primárních zdrojů.

Práce je členěná do pěti celků. První kapitola seznamuje s Masarykovým vnitřním vztahem k náboženství, pojednává o jeho vztahu ke katolické církvi a jeho pozdější konverzi k církvi protestantské. Druhá kapitola objasňuje, co náboženství reálně je a to je dále rozváděno představou, čím by náboženství dle Masaryka mělo být. Tématem třetí kapitoly je náboženská krize, která je zkoumaná z různých perspektiv. Odhaluje se příčina krize, zkoumá se její průběh a dopady a v poslední řadě se uvádí i její řešení. Ve čtvrté kapitole se rozebírá náboženské podhoubí českých dějin a řeší se otázka smyslu naší národní historie. Poslední pátá kapitola je komparací dvou filosofů: Masaryka a Nietzscheho. Oba dva se ve svých spisech věnovali dobové krizi vzešlé z náboženského úpadku a oba dva ke krizi zaujali určité postoje, které jsou v kapitole srovnávány.

Předmět bakalářské práce je vymezen pouze na Masarykovo smýšlení o náboženství. Práce nepostihuje Masarykova filosofická stanoviska, kterými by bylo jistě zajímavé se

zabývat, avšak vzhledem k danému rozsahu práce by bylo nemožné obsáhnout Masarykův přístup k náboženství a současně i jeho filosofii. Jsou to dvě natolik široká témata, že si žádají mnohem většího prostoru.

2 Masarykův osobní vztah k náboženství a jeho vývoj

2.1 Vztah k římskokatolické církvi

Masaryk byl již od útlého dětství svou matkou veden k náboženské víře, upřesněno k víře římsko-katolické. Jeho matka byla zbožná, pravidelně se modlila a dětem čítávala z modlitebních knížek a téměř pravidelně chodila spolu s dětmi do kostela na nedělní mše. Děti pod jejím vlivem vyrůstaly ve zbožnosti a v lásce k mravnosti. Mladý Masaryk pln náboženského zapálení se tak stal ministrantem kaplana Františka Satory, který měl významný vliv na jeho duševní vývoj. Podporoval v Masarykovi zájem o vědění, půjčoval mu literaturu a později se zasloužil spolu s jeho matkou o to, aby byl Masaryk poslán na studia namísto do řemesla.

Osoba kaplana Satory měla na Masaryka vliv i jiný, vyvolala v něm i prvotní uvědomění si rozdílu mezi náboženstvím a církví. Masaryk znal dobře slova Písma, která věřící vedou ke správnému mravnému životu, věděl ale i to, že církevní představitelé sami podle těchto slov ne vždy žijí. Dokladem toho mu byl samotný kaplan, o kterém bylo známo, že má několik nemanželských dětí. Masaryk si v sobě již od mládí nesl pochybnosti o církvi, které později vykristalovaly v konflikt, jenž se udál během jeho studií na brněnském gymnázium. V té době bylo zcela běžnou praxí, že všichni studenti vždy pravidelně chodili ke zpovědi ke katechetovi. Masaryk se odmítl účastnit povinné zpovědi s tím argumentem, že v Bibli se o svaté zpovědi nic nepíše a že se jedná o ryze církevní vymyšlenost, navíc se mu velice přičila klíčová myšlenka samotné zpovědi. *„Mně se nelíbil ten formalism; hoši se chlubili, jak se kdo chytře zpovídal, a pak mě trýznila běžná praxe; dnes je mně vina odpuštěna a zítra začnu hřešit znova.”*¹ Zmíněný konflikt neznamenal ztrátu Masarykovy víry v Boha, pouze signalizoval pozvolné vytrácení se jeho dětsky naivní víry v Boha, kterou nebylo možné udržet v konfrontaci s vědeckým poznáním. Studium na gymnázium odkrývalo propast mezi církevní naukou o víře v zázraky a ve zjevení a vědeckým světem.

Definitivní Masarykův rozkol s katolickou církví přišel s přijetím dogmatu o papežské neomylnosti. V této souvislosti se po profesorech požadovalo, aby služebně přísahali na neposkvrněné početí Panny Marie. Masaryk nesouhlasil s přijetím dogmatu, později proto vystoupil z katolické církve. Stejně rozhodnutí měla v té době řada jiných, jednalo se jak o

---

¹ ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 44.

inteligenci - například filozof Brentano², tak o církevní představitele, kteří nesouhlasili s neomylností hlavy církve.

Masarykovo vystoupení z katolické církve však neukončilo jeho další spory s církví, z nichž některé dokonce přerostly do soudních líčení. Poprvé se tak stalo v roce 1906, kdy se Masaryk zastal Karla Judy, profesora v Prostějově, který pod pseudonymem sepsal almanachový úvodník. Juda v úvodníku vyjadřuje svůj postoj k náboženství, které označuje za obchod, lidské řemeslo, jenž nesměřuje k ideálům božím, nýbrž pouze prahne po světském úspěchu. Jeho článek se dostal do rukou jeho kolegy prostějovského katechety Karla Dostála-Lutinova, který Judu v tisku označil za autora onoho úvodníku. To zapříčinilo přeložení profesora Judy na venkovskou školu. Masaryk kauzu sledoval a během moravské schůze studentů, která byla svolána na popud nesouhlasu s jednáním katechety Dostála, pronesl výrok, v němž udávajícího katechetu označil za státem placeného denuncianta. V církevních kruzích to vyvolalo bouřlivou odezvu, 308 katechetů podepsalo žalobu na urážku na cti katechetského stavu, které se Masaryk údajně svým výrokiem dopustil. Obhajoba soudní proces vyhrála s argumentem, že lze urazit na cti pouze osobu, nikoli celý katechetský stav. Masaryk ze soudního líčení vyšel jako vítěz a byl osvobozen z hrazení soudních výloh. Tím však soudní třenicí nekončily.

Ve stejném roce 1906 bylo proti Masarykovi vzneseno obvinění z rušení náboženství, což zahájilo druhé soudní líčení, které bylo mnohem závažnější než to předchozí. Bylo podporováno nejvyšší církevní hierarchií, která už delší dobu s nelibostí sledovala Masarykovu literární činnost³, jež upozorňovala na problémy církve a její rozporuplnost. Vznesení obvinění jistě ovlivnil i fakt předchozího soudního nezdaru, který katechetové v procesu s Masarykem měli. V případě prohry druhého soudního líčení hrozily Masarykovi mnohem závažnější postihy. Hrozilo mu vyloučení ze všech rakousko-uherských univerzit, ztráta profesorského titulu a uvěznění. *„Naštěstí si předseda soudu krátce před procesem pročetl časopis Die christliche Welt a v něm studii, která*

---

² Franz Brentano měl na Masaryka velký vliv během jeho studia na vídeňské univerzitě, kde Brentano přednášel. Masaryka obohatil svojí kritikou Kanta a jiných filosofů a současně i lpěním na metodě a empirii. Masaryk jeho kritické myšlení přirovnal k břitvě.

³ V roce 1904 vychází český překlad Masarykovy habilitační práce: Sebevražda hromadný jevem společenským, ve stejném roce vyšla i jeho publikace V boji o náboženství, v níž shrnuje svoje náboženské představy. V témže roce vychází dopsané vydání Jana Husa, jehož původní verze vyšla v roce 1885.

*dokazovala, že Masaryk je velice zajímavý novátorský náboženský myslitel – a tak Masaryka osvobodil.*⁴

Masaryk se poté již s církví v soudním líčení nestřetl, nicméně i nadále nepřestával být zainteresován do veřejných konfliktů s církví, které se v českém prostředí odehrávaly. Šlo o několik střetů s církví, do kterých Masaryk vstoupil a veřejně se k nim vyjádřil.

Mezi významné střety s katolickou církví patřila snaha Masaryka o uctění Husovy památky. Proti této snaze se roku 1889 postavil katolický politik Schwarzenberg, který o husitech smýšlel jako o bandě lupičů a žhářů a k Janu Husovi přistupoval jako k duchovnímu otci husitství, tudíž není myslitelné uctívat jeho památku. S jeho přístupem nesouhlasila část české veřejnosti v čele s Masarykem, která se zasazovala o postavení Husova pomníku. Sám Masaryk věnoval uctění Husovy památky svoji publikaci *Jan Hus*, ve které najdeme i jednu kapitolu: *Pro Husův Pomník obracející se na Spolek pro zbudování Husova pomníku v Praze*. Masaryk zde obhajuje důležitost a poselství pomníku a žádá o vyčlenění prostoru pro jeho výstavbu na Staroměstském náměstí. I přes všechny snahy v té době k realizaci nedošlo. Veřejnost se nebyla schopná dohodnout na vhodném místě určeném k výstavbě, k slavnostnímu odhalení pomníku došlo až v roce 1915.

K dalšímu střetu Masaryka a církevních představitelů došlo v roce 1908, konflikt je znám pod názvem – *Wahrmundova aféra*. Ludwig Wahrmund byl profesorem církevního práva v Innsbrucku, který sepsal brožuru *Katolický názor světový a svobodná věda*. V publikaci ostře vystoupil proti papežovi Piovi X., jenž vyzýval k boji proti modernismu.⁵ Proti Wahrmundovým názorům se postavila řada teologů a i jeho univerzitních kolegů. Výsledkem byla konfiskace brožury a jeho přeložení na německou část pražské univerzity. Do sporu se vložil Masaryk, který se stal veřejným obhájcem Wahrmunda. K jeho případu se Masaryk vyjádřil ve sněmovně, kde od roku 1907 působil jako poslanec realistické strany. Vystoupil ve sněmovně s návrhem vládních záruk týkajících se svobody vědy a vysokých škol. V návrhu poukazyval na jednání papeže a církve, které se nesnaží o nalezení shody mezi vědeckým a náboženským světovým názorem. Učitele, profesora to pak vystavuje nevyhnutelnému konfliktu s ortodoxní církevní věroukou, která je v rozporu

---

⁴ MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002, s. 38

⁵ Modernistické náboženské názory se snažily o sloučení moderních filosofických názorů (Kanta, Hegela) a katolické věrouky s důrazem na vnitřní náboženské prožívání jedince. Pius X. na modernismus pohlížel jako na syntézu všech herezí, tvrdě ho odsoudil v dekretu *Lamentabili sane exitu* (1907) a v encyklice *Pascendi domini gregis* (1907) a vyhlásil návrat k tradičnímu teologicko-filosofickým systémům, jako byl novotomismus.

s vědeckými závěry doby. Masaryk tak dochází k závěru, že je nutno pracovat na tom, aby byla škola vyproštěna z církevního vlivu. Tím by se i v budoucnosti vyhnulo aférám typu Wahrmund. Kdyby existovala svoboda vědy a projevu na vysokých školách, církev by již nemohla napadat obsahovou stránku přednášek.

Přes všechny spory a konflikty, které Masaryk s katolickou církví měl, nepřestal nikdy být hluboce věřícím člověkem, jeho rozchod s katolickou církví byl pouze vyjádřením nesouhlasu s církevními dogmaty, které mu jeho rozum nedovoloval přijmout. Jeho osobní víra v Boha zůstala neochvějná. Jak již bylo řečeno, v roce 1871 vystoupil Masaryk kvůli přijetí dogmatu o papežské neomylnosti z katolické církve. O devět let později v roce 1880 vstoupil do církve jiné, a to do českobratrské církve evangelické.

2.2 Vztah k protestantské církvi

Zásadní vliv na Masarykův náboženský vývoj a obrat k protestantské církvi měla jeho žena Charlotta Garrigue, se kterou se seznámil během studií v Lipsku v létě roku 1877. Charlotta byla členkou unitářské církve.⁶ Ona do značné míry ovlivnila jeho konverzi k protestantismu. V literatuře se ale hovoří o možných jiných vlivech, které Masaryka ke konverzi přiměly. Mohlo se jednat o jeho obdiv k osobnostem, jako byli: Komenský, Palacký, Kollár, Šafařík, kteří sami byli evangelíky. Masaryk se obdivem k těmto osobnostem nijak netajil, vždy o nich psal s úctou a s uznáním, sám měl jejich práce řádně prostudované, je proto možné, že právě v jejich literatuře objevil Masaryk to, co mu chybělo u katolické církve. Nesmíme také opomíjet i Masarykův obdiv k Janu Husovi. „*Hus byl náboženským reformátorem. Toť obsah jeho života a smrti, a proto nám je vzorem náboženské opravdivosti*“⁷ Jiná teorie Masarykovy konverze vychází z pohledu na Masaryka jako na člověka praktického. Usuzuje, že Masaryk se k přestupu k protestantské církvi rozhodl, protože si přál, aby jeho děti byly vychovávány v lásce k náboženským hodnotám života. I tato teorie může mít svou váhu, vezmeme-li v úvahu, že tou dobou už byla na světě jeho první dcera Alice narozená v roce 1879 a jeho syn Herbert narozený na jaře roku 1880.

---

⁶ Unitářská církev není postavená na jednotné náboženské koncepci, vychází z volného výkladu Bible na rozdíl od církve katolické, která svou koncepci vybuodovala na nezpochybnitelných dogmatech. Mezi hlavní znaky patří odmítání učení o trojjedinosti Boha, o predestinaci a automatické spáse všech duší.

⁷ MASARYK, T. G. *Jan Hus*. Praha: nakladatelství JK, 1990, s. 89

Oficiálně se Masarykova konverze k českobratrské církvi uskutečnila 31. srpna 1880 v Heršpicích u Vyškova a v církvi setrval až do konce svého života. Masaryk však ani v této konverzi nenašel náboženskou spokojenost. *„Protestantism je stále do značné míry negativní, totiž je negací katolicismu, nikoli jen nadkatolickým pozitivním vývojem reformním. Protestantism žije katolicismem a dokonce katolickým klerikalismem, majícím ještě odvahu svých hrubých mythických názorů.“*⁸ Církev protestantské vznikly na ideji, ukážeme na vady církve katolické, ty ze svého nového učení vyjmeme a to, co bylo dobré na starém náboženství, převezmeme. Protestantismus ustrnul v polovině cesty, dostal se nábožensky i mravně nad církev katolickou, ale již nedokázal reagovat na potřeby dnešní doby. Masaryk se rozumovou reflexí rozešel i s protestantskou církví a dále již pojímal náboženství individuálně jako vnitřní prožitek každého jedince. V církvi českobratrské zůstal do konce života, byl však jejím pasivním členem, neúčastnil se bohoslužeb, do kostela chodíval zřídka, i přestože jeho žena spolu s dětmi chodívaly pravidelně.

---

⁸ MASARYK, T. G. *V boji o náboženství*. Praha: Čin, 1947, s. 39

3 Co je náboženství a jak se projevuje

3.1 Obecná analýza náboženství

Masaryk ve svých spisech objasňuje, co vlastně náboženství je a není. Pokusme se jeho analýzu shrnout do několika bodů. Klíčovou ideou náboženství je pro Masaryka bod číslo jedna a dva, zbylé body shrnují ostatní prvky pojící se s náboženstvím. Nutno poznamenat, že ačkoli se Masaryk ve svém studiu náboženské problematiky zaměřil především na křesťanství, jeho náboženské teze mají širší záběr a jeho definiční prvky náboženství můžeme přiřadit i k jiným náboženským vyznáním, jako je třeba judaismus a islám.

1. Náboženství je teismem, uznáním boží existence. Chápání Boha jako tvůrčí a řídicí síly světa.
2. Základem náboženství je víra v božství, které nemůžeme smysly ani rozumem nijak dokázat či vědou ověřit. O víře nelze pochybovat.
3. Náboženství má svá dogmata, učení a příkázání vyjadřující základní principy, které by měl věřící přijmout a v souladu s nimi i jednat.
4. S teismem se dále pojí dvě věci: víra v osobní nesmrtelnost duše a víra v posmrtný život, v širším významu je to víra v anděly, svaté, duchy a d'ábla
5. Náboženství se opírá o zjevení, které může mít mnoho podob, vždy však jde o projev boží vůle, kterou by měl člověk naplnit. Bůh se zjevuje prostřednictvím snů, vizí, znamení či vtělení. Nejznámější příkladem božího vtělení je postava Ježíše Krista, skrze něhož Bůh učil lidstvo, jak by mělo jednat a žít. Zjevení je rozumově nevysvětlitelné, je nutno ho přijmout stejně jako víru v samotné božství.
6. Dalším rysem náboženství je bohoslužba umožňující věřícím komunikaci s Bohem. Může mít kolektivní charakter, v tom případě máme na mysli náboženské obřady, jenž jsou ve většině případů situovány do míst posvěcených Bohem (chrámy, kostely), mohou však probíhat i v přírodě. Bohoslužba může být i soukromá, v tom případě se jedná o modlitbu, kterou věřící pronáší k Bohu. Lidé se většinou modlí za splnění něčeho nemožného, prosí Boha o zázrak.
7. Víra v zázraky je dalším rysem náboženství. Bůh je vyvýšen nad člověka, je to tvůrce a řídicí všechno kolem nás. On může vykonat cokoliv, může učinit i zázrak.
8. Náboženství není zaměřeno pouze teoretickým směrem, hlavní důraz je kladen na jeho praktickou stránku. Dogmata, ani obřady, ani náboženská historie nejsou dostatečnou

definicí náboženství, podstatou náboženství je závislost člověka na Bohu. Zbožný člověk si přeje spasení a zázraky, mít naději, to mu poskytuje Bůh. Ten po věřících za to požaduje, aby žili svůj život mravně.

9. Náboženství má i sjednocovací dimenzi, spojuje lidi. V čele těchto společenství stojí církve, které jsou považovány za náboženské společenské organizace. Církve mají vnitřní organizaci, kterou zabezpečuje duchovní stav: kazatelé, kněží, biskupové atd., kteří jsou vnímáni jako zástupci božství na zemi, tedy jakási nezpochybnitelná autorita.

10. Vývojem náboženství se postupně vyvinula i věda o náboženství – teologie, která se snaží vnést do náboženství vědeckost. Pokouší se o vědeckou analýzu pramenů víry a tím se snaží docílit verifikace těchto zdrojů.

3.2 Masarykův individuální pohled na náboženství

Výše jsme uvedli Masarykovu obecnou analýzu náboženství, to, čím náboženství je. Nyní přistoupíme k jeho osobnímu smýšlení o náboženství a o Bohu. „*Masarykův Bůh samozřejmě není Bohem křesťanství ani žádného jiného světového náboženství, není to Bůh teologie a už vůbec ne nějaké církve.*”⁹ Bůh byl Masarykovi ústřední ideou jeho myšlení a jednání. Měl k němu velmi osobitý a niterný vztah, z kterého poté vyvozoval požadavky na náboženství, jež se pouze tak může stát opravdovým a živoucím, stane se pak smyslem života.

Především by náboženství mělo být každodenností, mělo by se zabývat skutečnými problémy jednotlivců. V tomto bodě se rozcházel s katolickou církví, která podle něj nereflexuje problémy moderního člověka a nesnaží se mu od jeho útrap nijak odlehčit. Katolická církev upíná svoji pozornost na posmrtný život člověka a její aktivita je zaměřená na spásu lidské duše. Pro Masaryka nebylo náboženství vírou ve spasení, pro něho bylo náboženství smyslem života. Života, který žijeme tady a nyní a je třeba toto bytí žít v souladu s láskou k bližnímu, k pravdě, k spravedlnosti. Měli bychom tady na zemi usilovat o vyšší mravní cíle, tak jak to činil Ježíš Kristus. A právě on představuje pro Masaryka vzor mravní a humanitní. Ježíš je pro něj novátorem, jelikož vnesl do náboženství nový prvek: humanitu - lásku k bližnímu, lásku k lidem. Před jeho vystoupením bývala zbožnost omezena pouze na lásku k Bohu a ve jménu této lásky se lidé dopouštěli vůči sobě všelijakých nelidskostí a ukrutností - viz Starý zákon. Ježíš se stal

---

⁹ NOVOTNÝ, Z. *Korektiv Masarykovy filosofie*. Praha: Filosofia, 2011, s. 154

širitelom nejenom lásky k Bohu, ale i lásky k člověku. Z jeho učení vzniklo náboženství nové: křesťanství, a třebaže toto náboženství vyrostlo na evangeliu lásky k lidem, šířilo svoji víru ohněm a mečem proti všem, kdo vyznávali víru jinou. Vrcholem nelidskosti katolické církve bylo zavedení svaté inkvizice, jejíž činnost byla zaměřena na odstranění heretiků a později čarodějnic. Křesťanství se sice zrodilo z učení Ježíše Krista, ale postupem času z jeho odkazu vybočilo. Začalo se ubírat a dále vyvíjet svou vlastní cestou a zapomnělo, že podstata Ježíšova učení spočívá právě v lásce všeobecné – v lásce k Bohu i k člověku, dokonce i ke svému nepříteli.

Pro Masaryka byla tahle všeobecná láska (humanita) spolu s mravností zásadními prvky, které by měly náboženstvím prostupovat a o ně by se mělo především usilovat. Tato Masarykova náboženská představa se stala i příčinou mnoha námitek ze strany teologů, kteří mu vyčítali přílišnou lásku k člověku, která v jeho pojetí až zastíňuje lásku a víru v samotného Boha. Navíc jim nebyl ani pochuti Masarykův nevelký zájem o teologii, dogmata, náboženské obřady, o všechno to, co činí člověka zbožným. Jeho teologičtí oponenti byli toho názoru, že náboženství se v Masarykově pojetí omezuje na pouhou morálku a zbožnost je vytlačena na nižší stupeň. Masaryk však pouze ukazoval, že je rozdíl mezi pravou zbožností a mravností a pouhým obřadnictvím. „*Chodit do kostela, modlit se, zvykově vykonávat obřady a podobně, to není těžké; ale být si plně vědom poměru k Bohu, mít úctu před každým člověkem a pomáhat mu, potlačovat svůj egoism, žít rozumně a mravně – to je těžké a to je pravá zbožnost.*“¹⁰ Byl zastáncem náboženství činu, jenž je konán z nezištnosti a ušlechtilosti duše a vede k mravnímu povznesení místo pouhého modlení se či pravidelného chození na bohoslužby a zpovědi. Dle něj pravá zbožnost proniká celým životem člověka, je vyjádřením poměru k Bohu, který je u každého jedince individuální.

Náboženství bylo neodmyslitelnou součástí Masarykova života, uveďme citát, který nám plně dokreslí naši představu o tom, čím Masarykovi náboženství bylo. „*Náboženství je podstatným obsahem duchovního života člověka, k žití je tak potřebné jako vzduch – právě proto ho mnozí ani nepozorují, jak nepozorují vzduch a neváží si jeho životadárnosti.*“¹¹ Mnohokrát byl Masaryk v průběhu svého života katolickými představiteli označen za bezvěrce, což se však v kontextu uvedených informací jeví jako slabomyslné pomlouvání.

---

¹⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 296

¹¹ MASARYK, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Jan Laichter, 1934. s. 57

Masaryk byl zbožným a věřícím člověkem, který pouze odmítl katolickou církev nikoli náboženství obecně.

3.3 Masarykovo vnímání Ježíše Krista

V rámci Masarykova individuálního smýšlení o náboženství je velice zajímavý i jeho pohled na postavu Ježíše Krista. Církví obecně uznávaný názor je, že Ježíš Kristus byl Syn Boží vtělený do lidské podoby, jenž svou smrtí na kříži spasil lidstvo. Pro Masaryka zůstává Ježíš¹² pouze lidskou bytostí. „*Pokládal ho za učitele náboženství, velkého náboženského génia, za vzor humanity a etiky lidstva a za vlastní ideál.*“¹³ Byl však pouhým člověkem. S odmítnutím Ježíšova božského původu odmítl současně i trojiční pro církev zcela zásadní dogma, ve kterém je Bůh definovaný jako Otec, Syn a Duch svatý.

Pro Masaryka nebyla stěžejní otázka Ježíšova původu, nýbrž význam jeho učení, jež zanechal lidem a z něhož se zrodilo křesťanství. Víra lidí nemůže být postavena pouze na Ježíšově božství a spáse, kterou nám všem svou obětí přinesl. My sami bychom se již tady na zemi měli zaslouhat o dosažení království nebeského a života věčného, který nezačíná až posmrtně, ale už tady na zemi začíná naše věčnost. Je proto nutné následovat Ježíšův odkaz a žít podle jeho vzoru.

---

¹² Masaryk ve svých publikacích a ani v mluvě nikdy nepoužívá pro Ježíše označení Kristus. Pozdější přídomek Kristus, kterým byl Ježíš titulován, znamená mesiáš, jinými slovy spasil, Bohem vyvolený král. Masaryk Ježíše nepovažoval za spasitele, a proto ho tak ve svých textech ani v mluvě neoznačoval.

¹³ ŠMÍD, M. *Masaryk a česká katolická moderna*. Brno: L. Marek, 2007, s. 20

4 Náboženská krize

4.1 Obecná charakteristika

V 19. století již bylo pro katolickou církev prakticky nemožné zamaskovat vzniklou náboženskou krizi, která byla výsledkem edukace dříve slepě věřící masy. Spolu s rozšířením všeobecného vzdělání všech obyvatel vyplavaly na povrch rozporuplnosti mezi světem vědy a náboženstvím. Oba tyto světy se jevily neslučitelné, na jedné straně věda prahoucí po rozumovém zdůvodnění okolního světa, na druhé straně náboženství stavící svoji nauku na zjeveních, církevní autoritě a dogmatech, které překládá jako nezpochybnitelné. I přestože vědecké poznání ukázalo, že náboženská dogmata jsou přežitkem, něčím, co je již vyvráceno a vědou překonáno, katolická církev svůj přístup nezměnila a dokonce v roce 1870 vyhlásila dogma o papežské neomylnosti. Není divu, že se lidem začalo náboženství jevit jako něco nedůvěryhodného, zbytečného a nepotřebného. Což s sebou přineslo postupný úpadek zbožnosti, víry v Boha a v neposlední řadě odvrácení se od katolické církve, která nebyla schopná reflektovat potřeby doby nové a zahájit svoji reformaci.

Stávající náboženská krize se promítla i ve filosofii, která v předchozích staletích vyrůstala po boku náboženství (teologie) a výrazně ho prostupovala a doplňovala. Byla vnímána však jako odnož teologie, něco, co je v rámci hierarchie pod ní. Filosofie 19. století je již od náboženství plně emancipovaná, nicméně se nepřestává orientovat na dobové problémy, mezi něž patří i náboženská krize. Tématem náboženské krize se zabýval i Masaryk, přistupme proto nyní k jeho reflexi.

4.2 Masaryk o náboženské krizi

Masaryk na náboženskou krizi nahlíží v jejím vývoji, čímž ukazuje na jevy, které zapříčinily její vznik. Náboženskou krizi ztotožňuje s vleklou krizí křesťanství, která vyvrcholila v 19. století. Ve svých úvahách se nejprve zamýšlí nad samotným počátkem křesťanství, jehož vznik byl iniciován jakožto překonání náboženství starého – judaismu, ze kterého si nové náboženství vzalo Starý zákon a doplnilo ho o potřeby doby nové, a to Nový zákon. Evangelia odrážejí náboženské tužby tehdejší doby. Nově se formující křesťanská církev postavila svoji věrouku na učení svého spasitele Ježíše Krista a snažila

se o její další šíření mezi nevěřící i mezi vyznavače jiného náboženství. Její expanze však nezustala pouze u šíření víry. Postupem času začalo docházet ke vměšování se církve do světských záležitostí, opouštělo se od původního Ježíšova poslání, které přisuzovalo náboženství péči o ducha a starost o sociálně potřebné, nikoli však starost o politické či mocenské záležitosti. Církev započala dbát o své vlastní blaho a shromažďovala církevní majetek k svému vlastnímu obohacení se. Největší nehorázností, které se církev dopustila, bylo vybírání odpustků od věřících. Všechny tyto církevní počiny vyvolávaly všeobecný nesouhlas, což probudilo volání po něčem novém, co by překonalo katolickou církev. Výsledkem byl vznik třetího křesťanského směru¹⁴ a to církve protestantské.

Protestantská církev vzrostla z tradice katolické, přejala její teologii a do značné míry i církevní organizaci. Novým prvkem, který byl do protestantské církve vnesen, bylo nahrazení autority papeže biblí – přesněji evangeliem, které se tak stalo jediným zdrojem pravdy. Protestantismus reformoval katolicismus tím, že to, co v něm bylo dobré, převzal, a co bylo špatné, odstranil. Reformace tedy proběhla ráz na ráz a neměla vizi žádného budoucího pokračování, stala se tak definitivní a absolutní. Z toho důvodu se protestantismus neposunul nábožensky nikam dál, zůstal v půli cesty, proto ani on nebyl schopný zažehnat náboženskou krizi 19. století. Náboženská krize si k vyřešení žádá reformaci takovou, která nebude provedena jednou a provždy, ale bude v náboženství neustále přítomna, jen tak nedojde k náboženskému zkosnatění a postupnému úpadku víry, která nemůže být uměle udržována na něčem, čemu již uvědomělý člověk nevěří a ani věřit nemůže.

Moderní člověk chce náboženství, které nebude postaveno na slepé víře v zázraky a ve zjevení, ale chce náboženství, jež bude ve shodě s vědeckými poznatky a bude spočívat v přesvědčení člověka, nikoli ve víře. Rozum moderního člověka, který se formuje ve světě vědeckém, je rozumem kritickým, nemůže proto přijmout teologické učení o zjevení a zázracích, kterých nikdy nebylo. Moderní člověk se již nespokojí s pouhým náboženským obřadnictvím, nechce mít náboženství pouze chvilkové a sváteční spjaté s nedělním chozením do kostela, chce náboženství prostupující celým životem. Jeho náboženské přesvědčení se bude projevovat ve všech sférách jeho života, jak v soukromí, tak i na

---

¹⁴ Druhým nezmíněným křesťanským směrem byla církev pravoslavná nebo také nazývána ortodoxní. Počátek této církve je spjat s rozpadem říše Římské na západní a východní část, což zapříčinilo samostatný náboženský vývoj obou územních celků. Nauka pravoslavné církve je blízká věrouce římskokatolické církve, přesto se obě církve od sebe výrazně liší např.: v liturgickém jazyce, v církevní správě, v kalendářní dataci, a v mnohém jiném.

veřejnosti. S tím také úzce souvisí Masarykova představa o propojenosti tří aspektů: víry – vědy - politiky. Měl vizi náboženské víry, která bude v harmonickém vztahu s vědou, a současně víry, která se bude projevovat v denním životě tím, že člověk bude cítit aktivní potřebu podílet se na utváření okolního světa.

4.3 Dopady náboženské krize

Masaryk se zamýšlí i nad dopady, které s sebou náboženská krize přináší. Vzniklou situaci označuje za dobovou umdlenost a únavu duší vyvolanou nezakotveností člověka. Když člověk ztratil oporu a víru v náboženství, jež naši společnost formovalo téměř dva tisíce let, pozbyl spolu s tím i jistoty a vyvstaly v něm obavy o jeho budoucnost, odtud pramení jeho nezakotvenost, ze které se dle Masaryka rodí sociální nemoc moderní doby. Touto sociální nemocí měl na mysli sebevražednost,¹⁵ která v 19. století v době náboženské krize značně vzrostla, měla proto jakýsi až chorobný či epidemický charakter.

Chorobná sebevražednost je vždy spojená s dobou úpadku a projevuje se nyní v době, kdy společnost prochází náboženskou krizí, Masaryk proto dochází k závěru, že příčina moderní sebevražednosti je způsobena nenábožností masy. Pokles nábožnosti a rostoucí víra v lidský rozum zapříčinily ztrátu rovnováhy mezi dvěma póly: rozumem a srdcem. Tato disharmonie vedla k tomu, že zmizela duševní odolnost člověka. S kladeným důrazem na vzdělání došlo k většímu využívání mozku, který byl tím pádem vystaven větší zátěži. To vše vyústilo ve vzrůstající napětí a duševní neklid člověka končící v lepším případě duševní chorobou, v horším případě samotnou sebevraždou.

Masaryk poukazuje, že v době nábožensky silného středověku výskyt chorobné sebevražednosti zcela absentoval, jednalo se tehdy o sebevraždy případové, nikoli sebevraždy projevující se jako hromadný společenský jev. „*Jednotný světový názor středověký skýtal klid a spokojenost: pokud naplňoval lidi, nebylo sebevražednosti.*“¹⁶ Dobu středověku, kdy v centru dění stanul Bůh, vystřídala ve 13. a 14. století renesance, která probouzí v člověku zájem o nové poznatky, o vědu, umění a především pak obrací

---

¹⁵ Problematice sebevražednosti se Masaryk šířeji věnoval ve své habilitační práci: *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty* vydané v roce 1881.

¹⁶ MASARYK, T. G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Čin, 1926, s. 178

pozornost na člověka.¹⁷ Renaissance odstartovala novou epochu, která vyvrcholila v 19. století dobovou krizí.

Nad problémem náboženské krize se v té době zamýšlelo více filosofů a literátů kromě Masaryka. Masaryk sám upozorňuje, že problém sebevraždy se stává klíčovým tématem moderní literární tvorby, připomíná díla světových autorů jako Goethe, Byron, Tolstoj, Garborg, Zola, Musset, Dostojevskij a mnoha dalších. Masaryka nejvíce zaujaly myšlenky právě jedno z nich, jednalo se o ruského spisovatele Fjodora Michajloviče Dostojevského, jehož dílo je otevřenou polemikou nad tématem sebevraždy. Masaryk se Dostojevskému věnoval ve dvou svých publikacích: Studie o F. M. Dostojevském (s rukopisnými poznámkami), která vyšla v roce 1932, a dále v knize Evropa a Rusko díl III.

4.4 Masaryk o F. M. Dostojevském

Dostojevskij je pro Masaryka největším ruským sociálním autorem, který prostřednictvím své prózy zanechal obraz soudobého Ruska. Masaryk nahlíží na Dostojevského jako na klíč k pochopení ruského člověka a společenskopolitických poměrů Ruska v 19. století. Dostojevského literární odkaz se vyznačuje psychologickou kresbou lidského nitra, bývá proto považován za předchůdce moderní psychologické prózy.

Masarykova obliba Dostojevského díla byla spojena se společným zájmem o stejnou problematiku, a to otázku významu víry a nevíry v životě člověka. Oba vycházeli ze stejné teze, a to, že nihilismus ve spojení s ateismem vede člověka k sebevraždě, vraždě někoho jiného anebo v propuknutí duševní choroby. Dostojevského dílo, konkrétně pak jeho veledílo Bratři Karamazovi, nám ukazuje dva typy lidí: na jedné straně člověka nábožensky smýšlejícího, hlásajícího hodnoty pravoslavné církve (v knize postava Aljoši Karamazova) a na druhé straně člověka, jenž pozbyl veškeré mravní a etické hodnoty hlásající, že vše je na tomto světě dovoleno, protože není-li Bůh, není ani nesmrtelnost (v knize postava Ivana Karamazova).

Pozastavme se nyní nad postavou Ivana Karamazova, který je vyobrazením rozervaného člověka, jenž svou skepsí ztratil víru v Boha a jediné východisko nachází v revoltě proti

---

¹⁷ S renesancí se pojí i myšlenkový proud humanismus, který obrací pozornost na člověka a jeho pozemský život. Jedná se o opačný přístup v porovnání s dobou středověku, kdy se pozornost člověka upínala na Boha a život posmrtný.

němu. Ivan se svojí vzpourou snaží Boha sesadit, protože nemůže přijmout svět, který Bůh vytvořil. Pro něj je to disharmonický svět, kde nevinní a čistí lidé trpí a původcům jejich utrpení by mělo být podle učení Ježíše odpuštěno, což Ivan nepřijímá, těmto lidem nesmí být odpuštěno. Proto je nutno Boha sesadit, pokud nastolíme svět bez Boha, poté se člověk sám stává Bohem, tedy jakýmsi člověko-bohem, který má přinést nový pořádek, protože staré zákony padly spolu se starým Bohem. Tento nihilistický člověko-bůh nastoluje nový řád, dle kterého je vše dovoleno, protože již není žádných etických příkazů a zákazů.

Člověko-bůh se ale nemůže ubránit pocitu neštěstí, při uvědomění si útrpnosti lidského údělu, kdy člověk nerozhoduje o svém narození. Je přiveden přírodou na svět bez své vůle zcela nesvobodně a uvědoměním si této skutečnosti trpí. „*Příroda mi sice prostřednictvím mého vědomí vnucuje náboženství, a to by mne chtělo uklidnit odkazováním na harmonii celku, jehož součástí jsem také já, avšak tato harmonie je nepochopitelná.*”¹⁸ Ovšem nutno podotknout, že tato harmonie je nepochopitelná pouze pro člověka, který se od ostatních živých tvorů liší svým darem – myslet. Díky schopnosti myslet si i člověk plně uvědomuje svoji nesvobodu, která odstartovala jeho život, a tato nesvoboda ho nutí k sebevraždě, na kterou pohlíží jako na absolutní a největší projev své svobodné vůle.

Pokud bychom to shrnuli, sebevražda je Dostojevským chápána jako logický důsledek vyplývající z ateismu. Stejného názoru byl i Masaryk. Vzájemnou myšlenkovou shodu vidíme i ve zdůraznění úlohy rozumu, který nás pod důsledkem vědeckých objevů nutí k zamyšlení a ke kritickému přístupu k náboženství a jeho učení. Z těchto spekulací mohou vyvstat pochybnosti o náboženské víře, jež pak mohou vést ke ztrátě víry. Oba myslitelé se tedy shodují ve dvou tezích: nové poznatky a věda v člověku vyvolávají pochybnosti o náboženství a důsledkem těchto pochybností, pokud vedou ke ztrátě víry, mohou být sebevražedné sklony. Rozdíl mezi nimi je v přístupu k náboženství. Dostojevský již v mládí ztratil svoji dětskou víru v Boha, čímž u něj nastalo období hluboké skepse, z kterého našel jediné východisko, a to vzkřísit ztracenou víru. Vrátil se tedy k víře slepé, k mytickému Kristu, Synu Božímu, kterého chápal shodně s církevním učením, i přesto však jeho život zůstal nadále vnitřně prázdný a nezakotvený. Masaryk svoje náboženské přesvědčení uplatňoval v každodenním životě, v lásce k bližním a vzorem k tomu všemu, mu byl Ježíš, kterého vnímal pouze jako vysoce cenného mravného člověka. Masarykovi bylo náboženství smyslem a náplní života, tím, čím Dostojevskému nikdy být nemohlo,

---

¹⁸ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III.* Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 29

protože on se nikdy nezbavil svých pochybností o existenci Boha. Dostojevskij je proto spíše Ivanem a v Masarykovi spíše spatřujeme Aljošu, což je klíčový rozdíl mezi nimi.

4.5 Masarykovo řešení náboženské krize

Již jsme prodiskutovali příčiny a dopady náboženské krize, ale doposud jsme nezmínili Masarykovo řešení, které by krizi ukončilo a navrátilo by člověku zájem o náboženství, který člověk nedůvěryhodností katolické církve ztratil.

Masaryk konstatuje, že není možné nijak dokázat existenci Boha a tím vymýtit skepticismus. Ve středověku byly takové pokusy provedeny Tomášem Akvinským. Akvinský předložil pět důkazů o existenci Boha, kterými lze Boha dokázat skrze náš rozum. Jeho argumenty jako důkazy Boha však průkaznými nejsou, jsou pouze poukazem na kauzální principy světa, které jsou vědecky prokazatelné. Vědou však nelze Boha dokazovat, jeho existenci lze prokázat pouze náboženskými doklady víry, čímž však Masaryk rozhodně nemyslí zázraky a zjevení, které odmítal a považoval pro náboženství za škodlivé. V dnešní době již nemůže žádné náboženství chtít po svých věřících, kteří jsou vzdělaní a vědou naučení kritickému myšlení, aby věřili v nadpřirozené jevy, jako je zjevení. Člověk odmítá přijmout víru slepou. Dnešní doba požaduje náboženství, které bude podepřeno pravdou vědeckou a bude vycházet z přesvědčení člověka, nikoli ze slepé víry.

Masaryk chce náboženství nové, plně oprostěné od církevního dogmatismu, které bude v souladu s vědou a jejími poznatky. Náboženství, jehož vývoj se bude ubírat pozitivní reformní cestou, nepůjde o vývoj cestou negace či o vývoj bez vazeb na křesťanskou minulost. Podoba nového náboženství se bude blížit Ježíšově náboženství, bude součástí každodenního života a bude postaveno na principech humanity a mravnosti. Základním pilířem bude víra v osobního Boha, která novému náboženství bude dávat individuální charakter. V novém náboženství již nebude obřadnictví, církevnictví ani mystika a ani nebude vybudováno na teologii, dogmatech či slepé víře. Bude vycházet z přesvědčení člověka, které bude mít rozumové opodstatnění, na což Masaryk kladl velký důraz. Měl představu sloučení vědy a náboženství. Chtěl, aby se obě vědecké disciplíny vzájemně doplňovaly a tvořily celistvý komplex. Úkolem vědy by bylo zjišťovat, jak jevy probíhají, a náboženská víra by celou problematiku doplňovala odpovědí na otázku, proč k daným jevům dochází. V tom spatřoval Masaryk vyřešení náboženské krize, ve sloučení rozumu (vědy) a citu (náboženství).

S cílem definitivního ukončení krize Masaryk apeluje na vymanění všech škol z církevního vlivu. Jen tak nebudou studenti každodenně konfrontováni s dvěma světovými názory stojící ve vzájemném rozporu. Na straně jedné je církevní teologie opírající se o církevní autoritu a zjevení jako zdroj nejvyššího poznání a na straně druhé věda považující rozum a zkušenost za klíč k poznání, které je nutno na školách prosazovat. Masaryk proto jednoznačně prosazuje svobodu v učení na školách bez církevního vlivu. Neznamená to ovšem, že by Masaryk nebyl pro náboženskou výchovu dětí, on pouze odmítá vyučování ortodoxního katechismu, tak jak byl v té době běžně na školách vyučován, a vystupuje s požadavkem jeho odstranění ze školství.

5 Náboženský koncept českých dějin

5.1 Náboženské pozadí našich dějin

Pokud bychom měli pátrat po novodobých náboženských kořenech českého národa, pak bychom se měli podívat do období 14. století, které je neodmyslitelně spjato s vystoupením Jana Husa a jeho snahou o reformaci katolické církve. Jan Hus byl římskokatolickým knězem a jedním z prvních reformátorů katolické církve,¹⁹ své následovníky Luthera a Kalvína, kteří navázali na reformační tradici a tím dali impulz k vzniku protestantských církví, předběhl Hus svým vystoupením o jedno století. Hus chtěl reformací navrátit církev k původní Ježíšově církvi, která byla oproštěna od touhy po hromadění majetku a sám Ježíš Kristus byl v jejím čele, nikoli papež, který je pouhý člověk, jenž může podlehnout hříchu, a stane-li se tak, není pak povinností křesťana hříšného papeže poslouchat, protože jeho jednání je v rozporu s Biblií. Hus šel ve své kritice poměrů v církvi ještě dále, veřejně vystoupil proti kupování odpustků za spáchané hříchy a poukázal na prodejnost církevních úřadů. Husovo veřejné vystoupení vzbudilo veliký rozruch v církevních kruzích, ve kterých i začala jednání o jeho umlčení. Výsledkem bylo usnesení kostnického koncilu, které prohlásilo Jana Husa za heretika, který musí být upálen. Stalo se tak v Kostnici dne 6. července roku 1415.

Koncilu se nepodařilo získat kýžený úspěch, kterým bylo umlčením Husa a současně zabránění dalšímu šíření jeho učení. Tou dobou měl již Jan Hus v Praze řady následovníků, kteří se tvrdě postavili proti jeho upálení a začali v lidech probouzet revoluční náladu. Vypjatá atmosféra odstartovala husitská tažení vedená proti císaři a církvi, která chtěla naplnit reformační snahy Husa a sjednat nápravu církve. Husitská válečná tažení i přes celkové bojové úspěchy nedosáhla splnění všech náboženských požadavků, které si na začátku boje vytyčila, nicméně se podařilo docílit něčeho většího. V Českých zemích jako jediných v Evropě byla povolena existence dvou náboženství – oficiálního a státem podporovaného katolictví a akceptovaného husitství.

---

¹⁹ Jan Hus byl inspirován ve svém reformním snažení myšlenkami anglického teologa Johna Wycliffa, jenž hlásal návrat k počátkům křesťanství, k době, kdy se církev nezajímala o pozemské statky. Podobné myšlenky měli i Husovi předchůdci v českém prostředí, byli jimi: Tomáš Štíttný ze Štíttného, Matěj z Janova a Jan Milíč z Kroměříže.

Náboženská svoboda se v Českých zemích neudržela příliš dlouho, v 16. století se dostává na český trůn habsburská dynastie, která byla silně spjatá s katolickou náboženskou tradicí. Habsburská vláda se vyznačovala prosazováním katolictví a snahou o potlačení husitství či jiného náboženského vyznání ve všech zemích, které měla pod svou správou. V Českých zemích se habsburští panovníci museli snažit o pozvolné prosazování katolictví, jelikož český trůn jim byl podstoupen pouze v podmínce, že nebudou potlačovat a zakazovat jinou náboženskou víru, což však Habsburkové nehodlali dodržovat a tím se dostávali do sporu s většinovou nekatolickou šlechtou. Situace se v Českých zemích vyostřila v roce 1618, kdy čeští stavové povstali proti novému habsburskému panovníkovi Matyášovi, který svou politikou dával na srozuměnou, že nehodlá dodržovat náboženskou svobodu a zasadí se o upevnění pozic katolické církve. Téhož roku jako vyjádření nesouhlasu s jeho postojem vypukla v českých zemích revoluce, která trvala pět let a skončila prohrou české šlechty a tato prohra měla pro obyvatele Čech fatální důsledky.

Z Českých zemí byla definitivně vymýcena náboženská svoboda, bylo zakázáno jakékoli jiné náboženské vyznání než oficiální katolictví. Započala se tím doba protireformační, která měla za cíl odstranění všech reformačních úspěchů, mezi něž patřilo založení a uznání husitské církve. Protireformace usilovala o navrácení poměrů do doby před husitstvím, kdy v Čechách bylo jediným náboženstvím katolictví. Od doby předhusitské však uplynulo dvě stě let a za tu dobu se náboženské poměry v Čechách zcela změnily. Odhaduje se, že v Českých zemích bylo na počátku 17. století 80-90% nekatolíků. Zahájená rekatolizace proto probíhala násilnou cestou. Obyvatelé Čech měli dvě možnosti, buď zemi opustit (to mohla udělat pouze šlechta, nikoli poddaní), anebo konvertovat ke katolictví, k čemuž byli donuceni všichni, kteří se rozhodli v zemi zůstat. Většina z nich katolictví přijala pouze oficiálně, nikoli však svým přesvědčením.

Bylo nutné uvést alespoň nástinem náboženský vývoj českého národa, abychom se mohli posunout k Masarykovu pohledu na naše národní dějiny a k jejich smyslu.

5.2 Hus a naše národní obrození

Masaryk v reformním úsilí Jana Husa nachází ideje, které byly uplatněny i v době nové, tedy v době českého národního obrození. Společnou ideu Husovy reformace 14.-15. století a národního obrození 19. století vidí v myšlence humanity, jinými slovy v bratrství a v lásce k bližnímu. V ideji humanity dle Masaryka spočívá i smysl českých dějin, který v širším významu nabývá náboženského, sociálního a mravního rozměru. Masaryk

vyzdvihuje nejvýše rozměr náboženský, protože Husova reformace byla motivována nápravou náboženských poměrů v zemi. Tento pokus o nápravu byl však násilně přerušena v 17. století. Nyní v době národního obrození se buditelé vrací k nedokončenému dílu Jana Husa a snaží se v něm pokračovat. Podívejme se například na obrozence - Palackého, Šafaříka a Kollára. Ti všichni se zasadili o vytvoření našeho národního programu, který postavili na ideálu humanity a bratrství. Palacký, hlavní teoretik národního programu označovaný proto za otce národa, se zasloužil o soupis české historie, ve kterém odkrývá smysl našich dějin. Ten nachází v době reformace - v době husitství, v období, ve kterém se zrodily myšlenky humanity, bratrství a skrze které český lid v sobě objevil pravou zbožnost. Proto Palacký považuje dobu husitskou za vrcholné období českých dějin. Idea humanity není jedinou spojitostí mezi Janem Husem a obrozenci, kteří nám dali náš národní program. Masaryk poukazuje i na další jejich propojenost, kterou nachází v náboženské víře. Všichni tři obrozenci byli evangelického vyznání, které se zrodilo z Husových reformačních snah.

Naše národní obrození staví svůj program na ideji humanitní, která jako taková pramení ze zbožnosti a z lásky k druhým lidem a má kořeny v české minulosti, a to v Husově reformaci. Masaryk zdůrazňuje nutnost jít ve stopách našeho ideálu humanitního a nestrhnout se idejemi jiných národů, které nám nejsou vlastní kvůli našemu odlišnému dějinnému vývoji. Cizími idejemi má Masaryk na mysli liberalismus, jenž se zrodil ve Francii v dobách Velké francouzské revoluce, jejíž cíle a charakter vyjadřuje heslo: svoboda, rovnost, bratrství. Myšlenka francouzského bratrství má zcela jinou podobu než naše bratrství stojící na náboženských hodnotách. Francouzská revoluce byla iniciována touhou po politické změně, která byla prosazována se zbraní v ruce, jejich revoluční humanismus je proto protipólem k našemu bratrství a humanitě. Úkolem našich obrozenců dle Masaryka bylo navázat na náš národní humanismus, který vzešel z ideje náboženské, a snažit se o jeho převedení do běžného života. To se povedlo již zmíněnému Františku Palackému, který myšlenky humanity prosazoval i na poli politickém.

Palacký, poté co odhalil smysl českých dějin v humanitě a ve zbožnosti národa, zasadil se o to, aby se tyto ideje prosadily i v politice. Vypracoval pro tento záměr náš národní politický program: austroslavismus, ve kterém se vyslovil proti rozbití rakouské monarchie. Vystoupil s požadavkem federace států, které by si byly národně a politicky rovnoprávné. Tím by byly současně splněny ideály humanitní. Palacký se stal teoretikem našeho politického programu, o jeho veřejné prosazování v tisku a v rakouské politice se vedle Palackého nejvíce zasloužil Karel Havlíček Borovský.

5.3 Smysl českých dějin

Masaryk věřil, že dějiny nejsou utvářeny pouhými náhodami, ale že historie je řízena určitým božským plánem. Z toho vyvstává úkol pro každý národ, který by měl usilovat o odhalení božského plánu, jehož prostřednictvím národ pozná svoji povahu a určí svoje místo ve světových dějinách. Odkrytí božského plánu odhalí zároveň i smysl jednotlivých národnostních dějin. A právě pochopený smysl dějin pomáhá každému národu utvářet národní sebevědomí.

Smyslem našich národních dějin se Masaryk zabýval ve své publikaci *Česká otázka*, která byla poprvé vydána roku 1894. Kniha je revizí buditelských snah napříč celým národním obrozením od Dobrovského až po Havlíčka. Hlavním tématem publikace je otázka smyslu naší české historie, který Masaryk objevuje v humanitě, v člověčenství²⁰. Musíme si uvědomit my všichni, že usilovat o humanitu musí být snaha každého z nás, je stále nutné mít na paměti, že naše úsilí musí být vedeno humanitní, smírnou cestou, nikoli násilím se zbraní v ruce. Tím Masaryk jednoznačně odmítá jakékoli revoluční chování, které by chtělo dosáhnout národního cíle prostřednictvím ozbrojeného boje. Masaryk se proto kriticky stavěl k revoluci v Čechách, která propukla v roce 1848. My Češi si musíme naše vítězství obhájit převahou ducha, nikoli dokazováním fyzické moci. Jsme nepočtený malý národ v porovnání se silným německým sousedem, nad kterým jsme v historii nejednou vyhráli v boji, vždy to však bylo díky naší odvaze a statečnosti.

I přestože Masaryk považuje odhalení smyslu našich dějin za klíčové, nesmíme opomíjet, že žijeme v současnosti a o její utváření bychom se měli především zajímat. „*Historie je skutečně učitelkou života a nám ji být musí více než jiným.*”²¹ Pomáhá nám k tomu, abychom se mohli poučit z minulých chyb a v budoucnu se jich vyvarovat. Současně nám ukazuje i naše přednosti, které bychom měli dále utužovat a rozvíjet. Je proto namístě zabývat se národní historií, abychom v ní našli klíč k pochopení současnosti a naplnili náš národní úděl. Nesmíme však zůstat pouze v minulosti. Už máme díky obrozencům, především pak Palackému, vypracované různé pohledy na české dějiny, nyní je však čas, abychom se zaměřili na utváření přítomnosti. Tím má Masaryk na mysli aktivní zájem a účast našeho národa na polickém dění.

---

²⁰ Masaryk považuje humanitu za základní náboženský prvek. Měli bychom si proto uvědomit, že pokud humanitu označuje za smysl českých dějin, vidí jejich smysl především v náboženské tradici.

²¹ MASARYK, T. G. *Česká otázka*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 108

Prvním buditelem, který se zaměřil na žitou současnost, byl Karel Havlíček Borovský, jenž prostřednictvím publikační činnosti referoval o aktuální politické situaci v Rakousku, ve které on sám jako poslanec ve Vídni působil. V novinách pak velmi ostře a kriticky vystupoval proti vládě a to i v době (po revoluci roku 1848), kdy ostatní obrozenci umkli ze strachu před rakouskou policií. Havlíček nadále zůstal veřejně aktivní a vydával svoje epigramy, které byly satirou na politické a společenské poměry v zemi. Rakouská vláda se rozhodla Havlíčka umlčet. Pokusy o úplatky za slib veřejného odmlčení Havlíček nepřijal, vláda proto byla nucena přistoupit k radikálnějšímu řešení, k násilné deportaci do Brixenu, kde byl Havlíček držen skoro 4 roky. Po propuštění z vyhnanství u něho byla zjištěna tuberkulóza, na kterou o rok později zemřel. Po smrti začal být Havlíček vnímán jako mučedník a oběť svévolie rakouské vlády. Havlíčkovu dílo²² obzvláště vyzdvihoval Masaryk, cenil si jeho literární a politické práce, kterou pro národ vykonal, a obzvláště ho oceňoval jako osobnost statečnou a neústupnou. On by nám měl být příkladem toho, jak bychom my Češi měli bojovat - silou našeho ducha.

Pro Masaryka je česká otázka, otázkou náboženskou, protože právě náboženství se stalo hybatelem českých dějin. To vidíme i nyní v době národního obrození, kdy sami buditelé mají spor o určení naší náboženské tradice. Pro katolické představitele je naše historická návaznost na nynější dobu zakotvena v protireformaci, na jejíž ideji vybudovalo katolické hnutí svůj politický program. Jejich cílem je vyvrácení Palackého výkladu českých dějin a odstranění reformačních ideálů z národního myšlení. To jest klíčová vize katolíků. Pro Masaryka je to požadavek, který český duch vzhledem ke své náboženské minulosti přijmout nemůže. A to proto, že v českém národu jsou již zakořeněny reformačně humanitní ideály našich předků.

Uvedli jsme zatím dvě náboženské koncepce českých dějin, které se v 19. století prosazovaly. Reformační (protestantská) opírající se o Palackého dějinný výklad a protireformační (katolická) dokazující svoji účast na obrozeneckých snahách skrze kontinuitu s předchozí rekatolizací trvající do roku 1781.²³ Pro komplexní dobový obraz musíme uvést i třetí náboženskou ideu a to ideu cyrilometodějskou.

---

²² Masaryk věnoval Havlíčkovi publikaci Karel Havlíček s podtitulem Snahy a tužby politického probuzení, která vyšla v Praze roku 1896. Kniha nevyobrazuje Havlíčkův život, ale je reflexí jeho literárního díla, především pak jeho politických a národnostních názorů.

²³ V roce 1781 byl v Českých zemích uveden v platnost Toleranční patent vydaný Josefem II., který povoloval existenci dvou dalších křesťanských vyznání (pravoslaví a protestantství). Tím došlo k zrovnoprávnění třech křesťanských větví.

Cyrlometodějská idea se hlásila k Metodějově církvi, která má kořeny ve východním pravoslaví. Hlavní ideou cyrilometodějství je návrat ke slovanství, čímž dojde k pravému obrození našeho národa, jenž svou příslušností patří ke slovanským národům. Svoji tradicí navazuje cyrilometodějství na Husovu reformaci. Položme si ale otázku, odkud cyrilometodějská pravoslavná tradice odvozuje svoji kontinuitu na Husa, jenž byl reformátorem církve katolické mající svůj původ v kultuře západní. Jediné pojítko mezi ní a Husem je v užívání národního jazyka během vykonávání obřadů. Husova kázání byla určena prostému českému lidu, který nebyl vzdělán v latině, Hus proto musel kázat v jazyce českém. To však ještě není dostatečným argumentem pro odvození cyrilometodějské ideje od Husa, protože mezi ním a cyrilometodějstvím již nenalezneme jinou další spojitost.

Masaryk odmítl návaznost národního obrození na cyrilometodějství a katolictví. Byl přesvědčen, že národní obrození má kořeny v reformaci 14.-15. století, kdy se i zrodily ideály humanitní, na kterých obrozenci (Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček²⁴) vystavěli náš národní program. Ve shodě s humanitou, s člověčenstvím byl Palackým sepsán náš národně politický program, který bychom nyní, když už máme určené ideové jádro (smysl) našich dějin, měli začít uskutečňovat. „*Spis Česká otázka je nesporným stvrzením toho, s jakou naléhavostí Masaryk cítil, že je naprosto nezbytné pokusit se dát českému národu pro jeho politický život spolehlivý ideový základ.*”²⁵

5.4 Masarykův smysl dějin v diskuzi

Po vydání Masarykova spisu *Česká otázka* propukl v roce 1895 spor o smysl českých dějin, který trval několik let prakticky až do Masarykovy smrti roku 1937. Mnozí nechtěli přijmout Masarykův filosoficko-teologický koncept, jenž smysl české historie spatřoval v náboženství a v humanitě. Proti Masarykovu dějinnému výkladu jako první vystoupil mladočeský politik Josef Kaizl, jenž ve své publikaci *České myšlenky* zpochybnil návaznost mezi reformací a národním obrozením. Tvrdil, že jediným z obroditelů, kdo spatřoval v národním obrození vyústění reformačních snah, byl Palacký. Kaizl byl toho

---

²⁴ Havlíček nebyl tak jako ostatní evangelického vyznání, on byl katolík, i přesto však uznával, že v náboženství je jádro našeho českého ducha a smysl našich dějin. Velmi uznával období reformace a sám ve své době velmi kriticky vystupoval proti katolické církvi a přál si její reformu.

²⁵ DOKULIL, M. *Masaryk a náboženství*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 176

názoru, že národní obrození se zrodilo z osvícenské myšlenky liberalismu, který Masaryk kriticky odmítl pro jeho nečeský původ a racionální charakter. Pro Masaryka bylo naše národní jádro náboženské. Polemikou Masaryk versus Kaizl na sebe otázka smyslu českých dějin připoutala ještě více pozornosti. Do nevyřešeného sporu se tehdy vložil historik Josef Pekař.

Pekařova kritika Masarykova dějinného konceptu má několik bodů. Předně Pekař upozorňuje na to, že Masarykův přístup k českým dějinám je brán z pohledu filosofického, pokud však posuzujeme dějiny, je třeba to dělat skrze vědu historickou. Pekař nesouhlasil s Masarykovým závěrem, že smysl českých dějin je v náboženství a humanitě.²⁶ Pekař tvrdil, že nelze v dějinách určit pouze jeden smysl, jeden motiv, skrze něhož je celá historie poháněna. V dějinách objevujeme více smyslů, což je dáno tím, že smysl dějin není statický, ale mění se podle duchovního klimatu doby. Usuzuje, že právě evropské duchovní impulzy se mnohdy staly hybnou silou našich dějin, protože ony se zasloužily o kulturní formování našeho myšlení. Pekař se zamýšlel i nad kontinuitou, kterou Masaryk mezi husitstvím a národním obrozením nachází. S tvrzením o návaznosti těchto dvou období nesouhlasí. Nelze totiž srovnávat myšlení a cítění člověka ve 14.-15. století v době naší reformace a uvažování člověka v 19. století v době národního obrození, protože mezi nimi není žádná spojitost. Humanitní ideály doby reformace a husitství jsou zcela jinými než ideály doby obrozenecké.

Pekař se s Masarykem neshodl ani na vnímání husitství, ke kterému přistupoval na rozdíl od Masaryka kriticky. Cení si husitství pro jeho boj za náboženskou svobodu, poukazuje ale i na důsledky, které s sebou husitská revoluce přinesla. Zapříčinila opoždění duchovního a kulturního vývoje v Českých zemích. V době, kdy ve světě vzkvétalo renesanční umění, u nás se bojovalo. Negativním dopadem husitských válek byly i výrazné materiální ztráty, bylo zničeno mnoho katolických kostelů, klášterů a knih. Pekař na husitství nahlížel jako na středověký náboženský boj připomínající křížové výpravy. To však vzhledem k 15. století bylo poněkud zpátečnické, když si připomeneme, že ve světě kvetla renesance a humanismus. Pekařův přístup k husitství byl zcela novátorský, do té doby nikdo z historiků či inteligence nepsal o husitství jako o něčem negativním.

Zajímavý pohled Pekař vnáší i do vnímání česko-německých vztahů, na které je většinou nahlíženo negativně. Němci byli ti, kdo nás poněmčovali, vnucovali nám katolickou víru,

---

²⁶ Pekař nepřijal Masarykovu myšlenku označující náboženství za vedoucí smysl českých dějin. On spatřoval velký dějinný smysl v ideji národní, v českém nacionalismu.

politicky nás ovládali a brali nám naše svobody. Pekař však ukazuje i kladné stránky německého působení na náš národ. Němci k nám do Česka přinášeli pokrok, nové umělecké směry, německé podnikatelské aktivity vedly k hospodářskému rozvoji a mnohé další. Byli naším pojátkem se západní kulturou, uměním, ekonomikou a vědou. S tím souvisí i Pekařův náhled na dobu pobělohorskou, kterou nechápe stejně jako Alois Jirásek jako dobu temna. Pekař připomíná, že pobělohorské období je současně doba baroka, kdy došlo k uměleckému rozkvětu všech umění i literatury. Baroko byl umělecký sloh, jehož prvky k nám Němci přenesli, což nám opět ukazuje pozitivní dopad německo-českého soužití.

Pekařova studie českých dějin vyvolávala a stále ještě vyvolává spekulace a diskuze nad jejími závěry stejně jako Masarykova vize české historie. Nelze dojít k rozřešení, či teorie našich dějin je pravdivá, zda-li Pekařova či Masarykova. Oba mají ze svého úhlu pohledu pravdu, Pekař jako historik a Masaryk jako filosof.

6 Masaryk a Nietzsche v náboženské diskuzi

6.1 Filosofie F. W. Nietzscheho

Nietzsche byl stejně jako Masaryk filosof žijící v 19. století a stejně jako on se ve svých spisech věnoval dobovému problému, a to náboženské krizi, která se stala pro oba tíživou a žádala si řešení. Jejich společným motivem bylo nalezení východiska, které by vedlo k ukončení krize. Každý si však volil jinou cestu, jak krizi vyřešit. O Masarykově řešení krize jsme již pohovořili, nyní objasníme Nietzscheho náhled.

Nietzsche vidí příčinu krizovosti doby v křesťanství, které podle něho zabilo v člověku jeho přirozenost. Křesťanské hodnoty²⁷ jako soucit s druhými lidmi a láska k bližním ubíjejí v člověku jeho přirozené instinkty, které nám velí být silnými, abychom přežili v každé situaci, a probouzejí v nás vůli po moci. Křesťanská morálka naučila člověka vnímat jeho instinktivní touhu po moci jako něco hříšného, něco trestuhodného. Takto zprzněný člověk, jenž byl okraden o svoji přirozenost, směřuje ke svému zániku a nicotě. To můžeme vidět v dnešní době, kdy počet sebevražd a výskyt duševních chorob výrazně vzrostl. Nietzsche proto dochází k závěru, že křesťanství²⁸ je chorobné tím, že v nás pěstuje altruismus, čímž zabijí naši vůli po moci a touhu být silnými. „*Uprostřed naší nezdravé modernosti nic není nezdravějšího křesťanské soustrasti.*“²⁹

Ale představme si, jak by vypadal svět podle Nietzscheho představy, kam by lidstvo směřovalo, kdyby se ze světa odstranily všechny křesťanské ideály jako soustrast a láska k druhým lidem. Vedlo by to k tomu, že by každý člověk byl egoista prahnoucí po moci. To by nevyhnutelně vedlo ke střetům a k válkám mezi těmi nejsilnějšími jedinci. Tyto války by neměly konce, jelikož by lidé byli oproštěni od zármutku nad mrtvými, necítili by hlas svědomí, pouze volání po ukojení své vlastní mocichtivosti.

Nietzsche označuje jedince vedené vůlí k moci za vyšší duchovní typ člověka, v dějinách spatřuje tento typ v osobě Ježíše Krista. Ježíš svým učením překonal staré hodnoty hlásané

---

²⁷ V Masarykově pojetí by byly tyto křesťanské hodnoty označeny za ideály humanitní, to co člověka dělá člověkem, tzv. člověčenství.

²⁸ Nietzsche odmítl křesťanství, spolu s ním odmítl i všechny metafyzické koncepty věřící v lepší, skutečnější svět, viz. Platónův svět idejí. Odmítl tím všechno, co by člověka upoutávalo k jinému než našemu žitému světu, ten jediný je skutečný a my ho musíme aktivně utvářet.

²⁹ NIETZSCHE, F. W. *Antikrist*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 15

židovskou církví, které už nikdo ani církevní představitelé ani věřící nevyznávali a už vůbec podle nich nežili. Přehodnotil staré nefungující hodnoty a uvedl v život vlastní hodnoty, podle kterých sám žil a snažil se je předat dál. Lidem ponechal možnost volby, bylo na nich, zda-li nové hodnoty přijmou a budou ve shodě s nimi žít nebo je odmítnou. Ježíš lidem ponechává svobodu, nenastoluje nový řád, pouze nabízí hodnoty nové, podle kterých žil a za které i zemřel. Chybná interpretace jeho smrti je výsledkem církevního klamného učení, které jeho smrt vykresluje jako vykoupení našich hříchů. Nietzsche proto celou církev odmítá, protože chybně vyložila Ježíšův odkaz, udělala z něho Syna Božího a sebe označila za jeho zástupnou autoritu zde na zemi.

Založením církve se ustanovil nový řád a pořádek vystavěný na Ježíšových hodnotách. Tím, že církev nastolila věcem řád, ztratili lidé svoji svobodu a stali se otroky církve, která jim začala diktovat, co je špatné a co nikoli a přikazovat, jak by měli žít. Dělal přesně to, co Ježíš dělat odmítal, on lidem ponechal volbu, církev jim ji vzala a rozhodovala za ně. Využila středověké nevědomosti a nevzdělanosti a nutila lidem víru ve zjevení, zázraky a v dogmata. Církev bránila pokroku a novým poznatkům ve vědě, které přinesla renesance, protože ty odkrývaly nepravdivost a lživost jejího učení. Proto si Nietzsche velmi cení dobu renesance, vyzdvihuje ji pro její procitnutí z dogmatického spánku a pro její kritický přístup k církvi. Proti církevnímu učení se obzvláště kriticky postavil Luther, který vystoupil s požadavkem jeho reformace. Jeho cílem nebylo katolickou církev zavrhnout a odstranit, žádal pouze, aby došlo k její nápravě a obnovení. I přes Lutherovy snahy k reformaci katolické církve nedošlo, jeho učení, spolu s učením dalších reformátorů vedly ke vzniku nové protestantské církve. V tomto dějinném momentu spatřuje Nietzsche úpadek. Kdyby nebylo Luthera, pravděpodobně by došlo k prohloubení kritických myšlenek proti církvi, což by vyústilo v její definitivní zavržení. K odstranění církve a jejích hodnot tehdy nedošlo, lidé nebyli ještě natolik mentálně vyspělí. Nyní však v době 19. století, kdy lidské vědění a poznání vyvrátilo církevní nauku a ukázalo její nepravdivost, je hanbou nazývat se křesťanem.³⁰

*„Abych pak neponechal pochybnost, čím pohrdám, kým pohrdám: je to člověk dneška, člověk, jehož jsem z dopuštění současníkem.“*³¹ Nietzsche odmítá dnešního člověka pro

---

³⁰ Nietzsche se pozastavuje ve svých úvahách i nad samotným názvem křesťanství. Tvrdí, že v podstatě byl pouze jeden křesťan, který zemřel na kříži pro to, v co věřil a podle čeho žil. To je pravé křesťanství, není to pouze víra, ale je i to praxe.

³¹ NIETZSCHE, F. W. *Antikrist*. Olomouc: Votobia, 2001, s. 55

jeho setrvačnou příslušnost ke křesťanství, které bylo vědou odhaleno jako náboženství plné lží, v něž už nevěří ani věřící ani církevní představitelé. Křesťanský Bůh je proto mrtev a my jsme byli jeho vrahy, protože už není lidí, co by v něho věřili a žili podle jeho hodnot. My všichni jsme Boha zabili a spolu s ním i staré hodnoty. Je proto nyní potřeba vytvořit hodnoty nové a obnovit světový řád.

Otevírá se ale otázka, kdo vytvoří nové hodnoty, kdo je k tomu oprávněn. Nietzsche soudí, že ti nejsilnější z nás, kteří jsou vedeni vůlí k moci, k činu a dokážou v sobě potlačit soustrast s druhými lidmi, vychovávají mezi sebou nadčlověka, který zaujme uprázdněné místo po Bohu. On odstraní chaos a vrátí světu řád a pořádek tím, že vytvoří hodnoty nové, které vstoupí v obecnou platnost a lidé podle nich budou žít. Nadčlověk se zrodí překonáním člověka, nás samotných, bude tudíž v rámci hierarchie na vyšším vývojovém stupni. K jeho vytvoření je ale potřeba naší aktivní účasti, musíme postavit most pro přechod od člověka k nadčlověku. Nadčlověk se poté stane hlasatelem nové morálky, která bude postavena na přirozené vůli k moci. Takovou morálku Nietzsche nazývá panskou a označuje ji za dobrou, kladnou pro lidstvo, to odvozuje z její přirozené podstaty. Opakem je pro něj morálka otrocká, to je morálka uměle vytvořená, která byla dílem křesťanství. Je postavená na soucitu a lásce a tím dělá z člověka slabocha, který se spoléhá na druhé, místo aby se přirozeně spoléhal pouze na sebe.

Výše jsme shrnuli Nietzscheho východisko z dobové krize a uvedli jsme jeho myšlenky související s náboženskou problematikou, abychom později mohli přistoupit k srovnání Nietzscheho a Masarykova konceptu. Měli bychom ale upozornit, že v Nietzscheho úvahách není dobová krize vnímána pouze v rovině náboženské, on vnímá její projevy ve vědě, v umění, v politice. Pro něj je to krize objevující se ve všech sférách života. Pro Masaryka byla dobová krize, krizí náboženskou, protože právě náboženský úpadek se mu jevil být její příčinou. Přistupme nyní k Masarykově interpretaci Nietzscheho filosofie.

6.2 Masaryk o Nietzschem

Masaryk se k Nietzscheho filosofii stavěl velmi kriticky, především ji odmítl pro její krajní individualismus, kdy všechen důraz je kladen na já, které dokonce převyšuje i Boha. „Nietzsche praví: nemůže být Boha, sice bych jím byl já; nejsou bohové, vždyť jsem – já.“³² Při další snaze o uchopení a definování já, ztotožňuje Nietzsche já s tělem, které

---

³² MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990, s. 51

nevnímá pouze jako hmotu. Tělo zahrnuje i veškeré pudy, chtění, vůli a energii. To vše tvoří tělesný komplex, jenž je absolutně pravdivý. Nietzsche tímto odmítá ducha, jakékoli ideály a dokonce i filosofii. Nejvíce moudrosti nalezneme v našem těle, kterému bychom měli plně naslouchat a podle puzení těla i jednat. Nietzsche nás vyzývá k tomu, abychom dali průchod naší vůli k moci a touze být silní. Ten z nás, kdo tak učiní, je pak oprávněn podílet se na vytváření nadčlověka.

Nadčlověk je ústředním pojmem v Nietzscheho uvažování. Jeho vytvoření Nietzsche chápe po vzoru Darwinovy evoluční teorie. Tak jako se člověk vyvinul z opice, z něčeho nižšího, tak je nyní nutno z člověka vytvořit nadčlověka. Ti z nás nejsilnější by měli cítit povinnost podílet se na jeho vytvoření, nelze to pouze nečinně ponechat na přírodě. Nietzsche si od nadčlověka slibuje spasení a záchranu před dekadencí doby.

Masaryk si i všímá Nietzscheho politického smýšlení, které se přiklání k anarchismu tím, že odmítá uznat stát, jenž stojí mocensky nad námi a žádá jeho odstranění. Nietzsche požaduje přehodnocení hodnot a nové formulování všeho, co doposud platilo. To se týká i jeho představ o společenském uskupení. Nietzsche chce silného jedince, nadčlověka, který bude pánem sobě i jiným, se silnými jedinci se spojí a vytvoří nové uskupení a se slabými naloží podle svého uvážení, v politické praxi by se pak jednalo o diktaturu, ve které jeden vládne a druzí poslouchají. Jelikož Nietzsche odmítá i rovnost, svobodu a humanitu, navrhuje tím i demokracii, kterou prosazoval Masaryk.

Když Masaryk uvažuje o Nietzscheho filosofii v souhrnu, upozorňuje na to, že při studiu Nietzscheho odhalíme, že jeho myšlenky nejsou ničím nových, jeho východiska v sobě obsahují mnohé z toho, co již bylo řečeno jinými. Nietzsche přejímá něco z filosofie Stirnera a Schopenhaura, uplatňuje evoluční teorii Darwina a viditelná je i inspirace Dostojevským. Jeho myšlenky proto nejsou nové, jsou syntézou již řečeného. Nový je pouze způsob, jakým Nietzsche chce zastavit dobovou dekadenci. Masaryk poukazuje i na Nietzscheho oblibu ostrých a místy až titánských výrazů jako: Bůh je mrtev a nejen to, já ho zabil a hrdě se k tomu přiznávám. Nietzsche se snažil těmi výroky demonstrovat svoji velikost, byl přesvědčen o svém světodějném významu, považoval sám sebe za proroka, jenž předpověděl příchod nadčlověka. Od svého vystoupení si sliboval začátek nové éry, která ukončí starou éru křesťanskou. „Nejsem člověk, jsem dynamit.“³³

---

³³ NIETZSCHE, F. W. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsem*. Olomouc: J.W.Hill. 1929. s. 104

6.3 Srovnání Masaryka a Nietzscheho

Zprvu bychom měli uvést, co vůbec mají oba filosofové společného. Jak již bylo uvedeno, oba ve svých publikacích reflektovali dobu 19. století a spatřovali v ní neudržitelnost starých konceptů, měli na mysli především hroucení křesťanské nauky, která se ukázala v konfrontaci s vědeckými poznatky být nepravdivá. To vzhledem k téměř dvoutisícileté křesťanské tradici, která utvářela evropskou kulturu a myšlení, je značně problematické pro moderního člověka, jenž se tak ocitá v krizi vyvolané jeho nezakotveností. Je mu proto zapotřebí dát nový životní směr, ukázat mu, kam by měl dále směřovat a na čem by měl stavět. A o to se oba ve svých úvahách snažili.

Oba se shodují v tom, že již není možné obnovení křesťanství, protože jeho učení bylo zpochybněno a vyvráceno. Je tedy potřeba vytvořit něco, co by člověku jeho duchovní ztrátu nahradilo. V tomto momentu i začíná rozdílnost jejich představ, protože každý z nich měl jinou vizi, jak člověku kompenzovat jeho duchovní ochuzenost. Nietzsche přišel s idejí o příchodu nadčlověka, který přehodnotí dosavadní hodnoty a dá věcem nový řád. Masaryk zase volal po novém náboženství, které by bylo postaveno na myšlenkách humanity a stalo by se součástí každodenního života. Oba nám tak nabízejí dva možné přístupy, které mají ambici k vyřešení tíživé dobové situace.

Ačkoli se to na první pohled nejeví zcela zřejmé, jejich dalším společným rysem je individualismus. „*Kdežto Nietzsche o individualismu psal, Masaryk jim žil: všechny jeho činy a boje byly oslavou individualismu, jako vůbec čin nemůže býti jiný než osobitý.*”³⁴ Masaryk se svou filosofií snažil o vybičování jedinců, chtěl, aby pracovali na svém vlastním utváření a k tomu jim měla hodně dopomoci vzdělanost. Přál si, aby naše společnost byla tvořena vzdělanými lidmi, odborníky, individualitami, kteří pak budou schopni korigovat masy a zabezpečit tak demokratickou vládu – vládu lidu. Individuality jsou pro Masaryka hybnou silou, která má klíčový vliv na rozhodnutí davu. Je proto důležité, aby takové vzdělané individuality společnost měla. To je současně i ústřední myšlenka Masarykova individualismu. Nietzsche je rovněž představitel individualismu, který se projevuje v jeho filosofii o nadčlověku, individualita nadčlověka vyvstane z davu a oprostí se od průměrnosti okolních lidí. On bude nejsilnějším a nejschopnějším jedincem ve společnosti, což mu bude dávat i oprávnění k plnému uplatnění jeho vůle.

---

³⁴ RÁDL, E. *Úvahy, vědecké a filosofické*. Praha, 1914. s. 111

Ve všem ostatním se jejich filosofie liší, každý z nich se vydal opačnou cestou ve svých úvahách i v životě. Masaryk šel cestou demokratických a humanitních hodnot a ideálů. Jeho celoživotní politická aktivita, obětavost pro národ a zájem o věci veřejné byl oceněn v roce 1918, kdy se stal prezidentem Československé republiky. Především on se svou zahraniční činností během 1. světové války zasloužil o vybudování Československa. Jeho život byl takový, jaká byla jeho životní filosofie, která byla založena na činném stvrzování toho, co člověk hlásá. Nietzsche naproti tomu nepřijal ani demokratické ani humanitní hodnoty, svoji filosofii stavěl na příchodu nadčlověka, jenž vedený vůlí k moci, nastolí světový řád. Jeho představa o uspořádání společnosti by pak odpovídala diktatuře – autoritativní vládě jediné osoby. Nietzsche dlouhou dobu očekával příchod nadčlověka, později však pochopil, že doba musí ještě dozrát, aby se zrodil nadčlověk. Historie mu jako kdyby dala za pravdu ve 20. století, kdy se do čela řady evropských států dostali diktátoři. V jeho rodné zemi Německu se k moci dostal Adolf Hitler, jenž zcela překroutil význam Nietzscheho díla ke svým ideologickým záměrům. Hitler prohlásil německou árijskou rasu za rasu nadřazenou všem ostatním rasám a tím předurčenou k nadvládě. Bylo by jistě zajímavé konfrontovat Nietzscheho s Hitlerem, protože Nietzsche Němci ve velké míře opovrhoval. „*Vymýšlím-li si druh člověka, který se přičí všem mým instinktům, je z toho vždycky Němec.*“³⁵

Jak vidíme, nejen filosoficky se Nietzsche a Masaryk rozcházeli. I v odkaze jejich díla je velká odchylka. Masaryk je vnímán hlavně jako budovatel našeho demokratického státu a neporazitelný bojovník za pravdu. Nietzsche je reflektován jako ten filosof, co svými úvahami o nadčlověku, vůlí k moci a panské morálce posloužil nacistům k filosofickému obhájení jejich nadřazeného původu.

---

³⁵ NIETZSCHE, F. W. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsem*. Olomouc: J.W.Hill. 1929. s. 101

7 Závěr

Bakalářská práce si předsevzala vypracování obecného souhrnu Masarykovým úvah v náboženské oblasti. V tomto směru byl cíl splněn, v práci jsem uvedla klíčové myšlenky, které Masaryk problematice náboženství věnoval. Byl objasněn jeho pohled na dobu 19. století, ve které se moderní evropský člověk ocitl v náboženské krizi, jež je v práci důkladně rozebrána. Jsou uvedeny její příčiny, průběh, dopady a východisko, které by mohlo vést k jejímu překonání. V souvislosti s náboženskou krizí, kterou reflektovala i řada jiných filosofů a literátů, jsem srovnávala Masarykův přístup ke krizi a koncepty Dostojevského a Nietzscheho, které obsahují myšlenky, jež jsou si pro svoji povahu velmi podobné. V práci byla objasněna i obecná charakteristika náboženství s doplněním toho, co od náboženství požadoval Masaryk. V rámci Masarykova vnímání náboženství byl objasněn i jeho osobní vztah k náboženství a jeho vývoj, kterým si v průběhu života prošel.

Smyslem bakalářské práce bylo i ukázat postavu Masaryka v jiném světle, než jak je na něj v dnešní době nahlíženo, kdy je vnímám hlavně jako politik, prezident a zakladatel Československé republiky. Jeho úvahy o náboženství v kontextu s jeho státopornými činy bývají poněkud opomíjeny. Přitom Masarykovo pojetí náboženství a Boha může i v dnešní době oslovit tu část veřejnosti, která se stejně jako on staví skepticky ke křesťanským církvím. Masarykovo náboženství bylo založené na přesvědčení, nikoli na slepé víře a jeho Bůh nebyl dokazován dogmaty, ale byl odvozován ze světového řádu. Jeho náboženství bylo především aktivním projevem ducha, neuznával pouhé modlení se či nedělní chození do kostela. On byl hlasatel náboženství činného směřujícího k všeobecnému společenskému blahu.

Masaryk žil svým náboženstvím, jeho činy jsou toho důkazem. Vždy neúprosně bojoval za pravdu, mnohdy kvůli tomu čelil většinovému odporu a nesouhlasu, jeho odvahou hájit své přesvědčení to však neotřásl. Nezlomila ho, ani situace existenčního ohrožení. Vzpomeňme si na dobu 1. světové války, kdy mu rakouská vláda hrozila šibenicí, pokud neukončí svou zahraniční protirakouskou aktivitu. Ani v tomto momentu neustoupil a dále bojoval za své ideály. Jeho odkaz je proto ještě dnes živoucí. Je nám dědictvím po člověku, jenž tvrdě stál za svými hodnotami a přesvědčením.

Seznam pramenů a použité literatury:

- ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. 588 s. ISBN 80-202-0170-X.
- DOKULIL, Miloš. *Masaryk a náboženství: sedm zastavení k 75. výročí úmrtí TGM*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 211 s. ISBN 978-80-210-5984-9.
- MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002. 93 s. ISBN 80-86207-42-0
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus; Naše nynější krize*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. 492 s. ISBN 80-86142-07-8.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní; Problém malého národa; Demokratism v politice*. Praha: Melantrich, 1990. 127 s. ISBN 80-7023-036-3.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: Naše obrození a naše reformace*. Praha: JK, 1991. 163 s. ISBN 80-900095-1-4.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praze: Jan Laichter, 1934. 410 s.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku. Díl 3. část 2. a část 3.* Praha: Ústav T.G.Masaryka, 1996. 456 s. ISBN 80-901971-7-5.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským. 1. 2. české vyd.* Praha, 1926. 284 s.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. Praha: Čin, 1947. 72 s.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment): předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. 126 s. ISBN 80-7198-481-7.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. 132 s. ISBN 80-86427-13-7.
- NOVOTNÝ, Zdeněk. *Korektiv Masarykovy filosofie*. Praha: Filosofia, 2011. 178 s. ISBN 978-80-7007-349-0.
- RÁDL, Emanuel. *Úvahy, vědecké a filosofické*. Praha, 1914.
- ŠMÍD, Marek. *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno: L. Marek, 2007. 254 s. ISBN 978-80-86263-98-4.

Anotace

Jméno a příjmení:	Kamila Procházková
Katedra:	Společenské vědy
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Tomáš Garrigue Masaryk a náboženství
Název v angličtině:	Tomáš Garrigue Masaryk and religion
Anotace práce:	Bakalářská práce na téma Masaryk a náboženství se snaží o souhrn Masarykových myšlenek týkajících se náboženství. Práce chce reflektovat Masarykovy náboženské představy o tom, čím by podle něj náboženství mělo být. Současně analyzuje náboženství takové, jaké ve skutečnosti je. Práce odkrývá i Masarykův osobní vztah k náboženství, jeho počáteční příklon ke katolictví a pozdější konverzi k protestantství.
Klíčová slova:	náboženství, humanita, náboženská krize, Bůh, víra
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis T. G. Masaryk and religion is directed on a summary of Masaryk's ideas about religion. The thesis wants to reflect Masaryk's point of view to religion, to show what it is the basic gist of religion according to Masaryk and compare his view with general signs of religion. The thesis also wants to reveal Masaryk's personal relationship with religion. During his life he changed the Church. He converted from the Catholic Church to the Protestant Church.
Klíčová slova v angličtině:	religion, humanity, religion crisis, God, belief
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	40 stran
Jazyk práce:	český jazyk